

Tavaszy Sándor: Válogatott filozófiai írások*
(Pro Philosophia, Kolozsvár, 1999)

Tavaszy Sándor válogatott filozófiai írásainak megjelenése jelentős és örvendetes eseménye a magyar – és nem csak az erdélyi magyar – filozófiai életnek.

Nem mintha az elmúlt több mint tíz évben nem jelent volna meg közel két tucat írás Tavaszról, a filozófusról és a teológusról, Erdélyben és Magyarországon egyaránt. Hanem azért, mert ezek az írások elsősorban történeti megközelítésűek. Ennek természetesen messzemenő létjogosultsága van. Abban az értelemben is, hogy Tavasz Sándor alkotói életútja igen izgalmas és szimpatikus gondolkodói utat rajzol elénk, s abban az értelemben is, hogy ennek az útnak a végigkövetése igen sokat mond el azokról a korszakokról, amelyeket Tavasz Sándor átélt – átélt egy kivételesen igényes és átfogó műveltségre támaszkodó gondolkodói attitűddel. Tavasz Sándor tanulmányozása kétségkívül nemes, és – például a két világháború közötti erdélyi szellemi életet kutató ember számára – elengedhetetlen foglalatosság.

Csak hogy komoly filozófus soha nem azért ír, hogy egy-két nemzedékkel később kultúrtörténeti érdekesség legyen. Hanem azért ír, mert úgy gondolja, érvényes, igaz mondanivalója van valamely, az ember számára alapvető kérdéssel.

Ezért fontos és örvendetes, hogy a most bemutatandó könyv teljes egyértelműséggel és nyíltsággal nem történeti – filozófiatörténeti –, hanem filozófiai célokat kíván szolgálni: szembesíteni akar Tavasz Sándorral, a filozófussal, akivel ma is lehet, érdemes párbeszédet folytatni.

A könyvnek ez a koncepciója – ami az előszóban expressis verbis megfogalmazódik, de meghatározza az írások kiválogatását vezérlő szempontokat, sőt azok sorrendjét is (nem kronológiai rendben követik egymást) – következményekkel jár a lehetséges olvasói körre is. Az egyik hangsúlyos üzenete az a könyvnek, hogy Tavaszot olvasni nem csak azoknak érdemes, akik eddig is tették – vagy legalábbis illendő lett volna tenniük –, nevezetesen szakteológusoknak és szakfilozófusoknak, a két világháború közötti erdélyi történetet és kiváltképpen is szellemtörténetet kutatóknak és a kisebbségi kérdéssel foglalkozóknak, hanem minden nyitott szellemiségű, jövőt, célt, értelmes életet kereső értelmiséginek, aki hajlamos és hajlandó elmélyült gondolkodásra, folyamatos kérdésésre – ami a filozófia egyik, ha nem legfontosabb, sui generis sajátossága.

Vagyis: felszólítottunk arra, hogy Tavaszot olvasva *elsősorban* ne Tavaszra, a személyre, annak – persze nagyon érdekes – gondolati történetére figyeljünk, s ne is arra, ami mögötte van: történelmi fordulópontokra, egy kisebbségi sorba került társadalom vívódásaira, útkeresésére, vagy éppen ugyanerre a válságba

* A *Recenzió* rovatban közölt két szöveg az 1999. november 5-én megtartott könyvbemutató hangzott el.

Recenzió

került egész európai értelmiség esetében, hanem arra, amiről Tavaszgy beszél: örök létről és történelemlről, a tudomány lehetőségeiről és korlátairól, objektivitásról és szubjektivitásról, az ember helyéről a világban és a történelemben, bizonyosságról és megkérdőjelezetetésről, arról, amit tudhatunk és arról, amit tennünk kell. Az mindenesetre kétségtelen, hogy Tavaszgy *intenciója* ez volt: hogy ezekről gondolkozzunk, illetve, hogy ezekről gondolkodva álljunk szóba övele is.

Persze az sem maradhat említés nélkül, hogy ez a könyv történeti szempontból is érdekességgel bír. A közölt írásokból terjedelmileg a legnagyobb egy kézirat első közlése: „Bevezetés a filozófiába” 1945–46-ból. Az írásnak különös fontosságot kölcsönöz az a tény, hogy kifejezetten filozófiai írása Tavaszgynek az 1945 utáni időszakból eddig nem volt publikálva. Ebben az írásban pedig mintha a harminc évvel korábbi filozófus szólalna meg. A neokantiánus, Böhm-tanítvány Tavaszgy, a századforduló alapvetően optimista európai tudományában oly otthonosan mozgó gondolkodó. Az a Tavaszgy, akiről sok 20-as, 30-as évekbeli írást olvasva azt lehetne gondolni, hogy átadta helyét az egzisztencialista, vagy legalábbis egyértelműen afelé tájékozódó, Kierkegaardot, Heideggert olvasó Tavaszgynek, illetve a dialektika-teológia közép-európai felfedezőjének, a két háború közötti erdélyi református teológia első számú meghatározójának.

Az „öreg Tavaszgy” ismeretében sok mindent át kell értékelni a „standard Tavaszgy-képhez” képest. Új kérdések vetődnek föl, illetve újra felvetendők régi problémák: idős korában visszatért-e Tavaszgy fiatalkori nézeteihez, vagy azokat mindig is, kontinuuusan vallotta? Kiegészítés, korrekció volt-e nála az egzisztencialista filozófia szempontjainak érvényesítése, vagy szakítás korábbi, lényeges nézeteivel? Kierkegaard iránti érdeklődése filozófiai indítatású volt-e, vagy elsősorban teológiai nézeteinek megalapozását volt hivatva szolgálni? És általában: mi a viszony a filozófus és a teológus Tavaszgy között?

Ezekről a kérdésekről lehet és kell is tovább vitatkozni. De mostantól mindenki számára hozzáférhető „új” tények és egy karakteres – a kontinuitást hangsúlyozó – elemzés ismeretében.

És végül engedtessek meg egy kis „kedvcsináló ízelítőt” adni Tavaszgyból. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy Tavaszgyval érdemes beszélgetni, együttgondolkodni mai útkereséseink, saját gondjaink közepette is.

Meglehetősen általános és aligha tagadhatóan megalapozott ma az egész – bennünket is felölelő – nyugati világban a veszélyérzet az általános értékvesztés miatt. Sokszor úgy tűnik, egyre élheterlenebb, embertelenebb az élet abban a világban, melyben a konzumálás és a technika mindent maga alá gyűr, árucikké tesz. Az ezzel szembeni kritikát, a kiútkeresést újra és újra lebénítja

azonban az az érv, hogy mindez a „negatív melléktermék” végső soron elkerülhetetlen következménye a szabadságra épülő társadalmi berendezkedésnek és emberi attitűdnek. Bármilyen sok értéket kell is elsratnunk, azok megőrzése érdekében a szabadsággal fizetni vállalhatatlanul magas ár lenne.

Tavaszy gondolkodásában ma is fogható, értelmezhető módon különböztetik meg az élet anyagi, tárgyi és a szellemi oldala. Nála – illetve a neokantiánus terminológiában – a civilizáció és kultúra elhatárolásában érhető tetten. Bár ez a fogalmi megkülönböztetés ma nehezen lenne érvényesíthető, a jelentését át tudjuk látni. Mint ahogy nap mint nap megéljük a civilizáció rohamos fejlődése és a kultúra elerőtlenedése közötti egyre rémisztőbb szakadékot.

Csakhogy a kettő viszonya és a szabadság szerepe ebben Tavasz szerint éppen az ellentéte annak, amit mi oly könnyen elfogadunk. Civilizáció és kultúra elkülönülése és egyben megkülönböztetendősége Tavasz szerint abból fakad, hogy csak a kultúra a szabadság világa, szemben a pusztta tényekével, adottságokéval, a civilizációval. Nem a civilizációt, hanem csak a kultúrát, a szellemi-erkölcsi világot építő ember éli meg szabadságát. Ebből a szemléletmódból nézve saját korunkat egészen máshogy láthatjuk. Azt kell – vagy lehet – mondanunk: a civilizáció győzedelmeskedése a kultúra fölött nem a mind jobban érvényesülő szabadság következménye, hanem épp ellenkezőleg, a szabadság kiürüléséé, vagy talán inkább egy hamis, egy ál-szabadság győzelméé. És innen azután – stilszerűen szólva – szabad az út a továbbgondolkodás, továbbkeresés számára: minden bizonytalansággal veszélyes irányokba is, ahogy azt századunk világosan megmutatta, de joggal remélhetően nem csak arra.

Tavaszy ezzel kapcsolatos gondolkodásának fontos, egyedi jelleget kölcsönöz azután egyrészt teológus volta, másrészt az a tény, hogy – jobbára németországi eszmetársaival szemben – egy olyan világban élt, ahol a kultúra tradicionális gondolati és részben intézményi keretei nem omlottak még le. Ő egy szekularizáció, sőt bizonyos értelemben felvilágosodás előtt álló közegben gondolta végig azt, amit hozzá közel álló gondolkodók éppen az e keretek megszűnte által teremtett helyzetben.

Ezzel Tavasz éppen azt igazolta, hogy a gondolatoknak, és par excellence a filozófiai gondolatoknak, sokkal nagyobb erejük van annál, semmint pusztán egy konkrét történelmi-társadalmi helyzet illusztrációinak lennének tekinthetők.

Olyan erejük, hogy rajtuk keresztül most a XXI. század küszöbén is beszélgető és együttgondolkodó-társunkká válhat egy XX. század első felében élt filozófus, és bátoríthat, sőt segíthet bennünket differenciált világlátáshoz, jövőbetekintő, értékőrző és értékteremtő, átgondolt elkötelezettséghez, egy emelkedett erkölcsiségű élet lehetőségéhez.

Zalatnay István

Somló Bódog: Értékfilozófiai írások
(Pro Philosophia, Kolozsvár, 1999)

Hogy van-e magyar filozófia, kínos, mi több, kényelmetlen kérdés, és talán az utolsó is, amit innen bentől feltehetünk. Természetesen lehet lavírozni mindenféle pro és kontra érvek között, árnyalatok és finomítások útvesztőiben – ám az bizonyosnak tűnik, hogy a válaszadási kísérletek semmiképp sem kerülhetik meg a hagyomány, esetünkben az írott hagyomány kérdését.

E kötet fedőlapján szalagszerűen húzódó sorozatcím mindenestre óvatosan fogalmaz – *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai*. A szerkesztők tehát nem döntenek az indító kétpontos kérdésünkben, de láthatóan elkötelezik magukat, hogy magyar nyelven igenis műveltek filozófiát. Rákérdezhetnénk, hogy miért kellene nekünk valaha írt írásokat olvasnunk, stb. stb. Így a kérdés elhibázott. Az már szinte közhely, hogy hagyományunk vagy hagyományaink önnön lehetőségeink jobb bemérésében, önmagunk teljesebb megértésében segítenek. Úgyszintén evidensnek tűnik az is, hogy a Könyvek nem információkat tárolnak, hanem kultúrát, és filozófiai tanulmányokról lévén szó, sajátos gondolkodásmódot, világlátást közvetítenek. No, de – akadékoskodhat valaki – miért érdekelhet minket pont Somló Bódog? Hanák Tibor például *Az elfelejtett reneszánsz* című, a magyar filozófia történetét bemutató művében úgy látja, hogy amennyiben Somló – sajnálatos módon – nem vet önkezüleg véget életének 46 éves korában, egyik legnagyobb magyar filozófusunk lehetett volna – viszont így csak egy viharos kezdet utáni ígéret maradt. Az eszmetörténész érdeklődésére minden bizonnyal igényt tarthat a somlói életmű, gondoljunk csak arra, hogy Somló a magyar szociológia egyik megteremtője, alapító tagja a *Huszádik Század* című folyóiratnak Jászi Oszkárrel együtt, úgyszintén a *Tudományos Társaság* létrehívói között van, amely társaság egyik, 1903-as ülésén felolvasott tanulmánya kapcsán – amelyet Ady Endre ismertetett a *Nagyváradi Naplóban* – tört ki a hírhedt botrány, amely szerencsés végkifejlettel zárult. Viszont mi nem olvashatjuk csak ezen optikán keresztül írásait, hiszen akkor egy kultúrhérosszá degradálnánk őt.

Kanyarodjunk vissza a kötetünkhöz. Induljunk ki Somló egyik példájából. A kötetnyitó nagyobb lélegzetvételű tanulmányában, amelyik a szerény *Az érték problémája* címet viseli, írja: „A könyv csak annyiban erkölcsös vagy erkölcstelen, amennyiben azok a cselekedetek, illetőleg a mögöttük rejlő akarati elhatározások, amelyek a könyvet létrehozták, erkölcsösek vagy erkölcstelenek. Hogy a könyvet mondjuk erkölcsösnek, az csak rövidített kifejezése amaz akarások erkölcsi megítélésének, amelyeknek a könyv létrejövetelét köszönheti.”

Alkalmazzuk a fentebb idézetteket a jelen kötetre. Abban a sajátos helyzetben vagyunk, minthogy válogatásról van szó, hogy nem Somló az, aki felelősséget kellene vállaljon a közöltekért,

hanem a könyv szerkesztője (és hogy mennyire fontos a felelősségteljes szerkesztés, azt Nietzsche példáján megtanulhattuk, ugye, nővére és kiadója félreszerkesztése miatt évtizedekig egy hamis Nietzschét olvashattunk).

Könyvünk szerkesztőjét, Dr. Szegő Katalint, vagyis ahogyan számunkra sokkal természetesebbnek tűnik, Kati nénit, azt hiszem, nem kell bemutatnunk a jelenlévőknek. Bár többször is kihangsúlyozta, ő nem filozófus, hanem filozófiatanár, e kötet bizonyossága szerint filozófiatörténésznek is kiváló. Valószínű, hogy az még nem köztudott, Kati néni éppen Somló Bódogból doktorált, de a pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Somló szociológiai korszakából, és nem e tanulmánykötet tartalmát képező értékfilozófiai munkásságából. Talán túlzott elfogultság nélkül mondhatom, hogy ez a kötet nagyon gondosan és jól van szerkesztve, egyébként ítéletemet bárki ellenőrizheti, aki veszi magának a fáradságot.

Engedjék meg, hogy közbevetőleg elmeséljek egy kedves kis történetet. Alkalmam nyílt a jelen tanulmányok számítógépbe írásakor segíteni. A gyors gépelés átka, hogy olykor-olykor bizony félreüt az ember, így történhetett meg, hogy a megítélés szó helyett megizélést írtam. Gondolják el, mi történt volna, ha Kati néni nem veszi később észre a hibát – a kötet meg...ítélésében biztos nem segített volna sokat.

De térjünk vissza a tárgyunkhoz.

Somló Bódog gondolatiságának és e könyvecskébe válogatott írások egészének megértéséhez a szerkesztő tollából származó részletező és alapos előtanulmány segíti még a laikust is - és, szó mi szó, ki nem az? Hiszen filozófiával foglalkozók generációi nőttek úgy fel, hogy a századeleji pezsgő bölcséleti közéletet esetleg csupán hírből, vagy csak felszínesen ismerték. Az okot jól ismerjük, a nemes egyszerűséggel átkosnak nevezett volt rendszer kultúrpolitikája, vagyis inkább ideológiai túlfűtöttsége nem kedvezett az ilyen irányultságú kutakodásoknak. Viszont tény, hogy hagyományként működnek ezek a szövegek, mint ahogyan az is, hogy mi ma már nem illeszkedünk szervesen ebbe a gondolatfolyamba.

Talán ennek köszönhető, hogy a szöveggondozói elképzelés meghagyta az írások darabos báját, amolyan ismeretlen ismerősként köszönnek vissza a mára már kikopott nyelvi fordulatok. A másik hatalmas erénye e kötetnek, hogy Somló vitairatként megfogalmazódott gondolatait nem hagyja a levegőben lógni, függetlenül a vitapartner, Rónai Zoltán támadó, illetve válasz-cikkeit is hozzá. Somló széleskörű műveltsége nyomott hagyott írásművészetén is, az utalások megértésében segít a hátul elhelyezett jegyzetanyag – a szerkesztő bevallása szerint tisztelete kifejezésekként nem akart megjegyzéseivel a somlói szövegek közé tolnakodni. Szintén Somló tágabb perspektívájának hozományaként, filozófusunk olyan más, jelentős vagy kevésbé jelentős gon-

Recenzió

dolkodókkal vitázik, akiket ma már a korszak kutatóin kívül nem nagyon ismerhetünk – ebbéli gondjainkat megoldja a névjegyzék, ezt is a gondos szerkesztés számlájára kell írunk. A kötet egészéhez Somló Bódog életéről szóló tömör, de lényegi összefoglaló is hozzátartozik. Végül pedig hadd hívjam fel a figyelmet a kötet végén szereplő teljes Somló-bibliográfiára, valamint a különböző archívumokban szereplő, Somlóval összefüggő anyagok jegyzékére.

Demeter Szilárd